

Synagogy v plamenech

Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí

Severočeské muzeum v Liberci
13. 9. – 31. 12. 2013

PRACOVNÍ LISTY – doplnění pro práci v hodině – pokyny pro učitele

Určeno pro 2. stupeň ZŠ a střední školy.

Součástí pracovních listů jsou i pokyny pro učitele a další pracovní listy a náměty pro navazující práci v hodině. Pracovní listy jsou volně stažitelné na www.muzeumlb.cz.

Vypracovala Alena Černá

POKYNY PRO UČITELE

ZÁKLADNÍ MYŠLENKA

Pracovní listy pro doplnění v hodinách nabízejí učitelům možnost pokračovat v tématu „křesťálové noci“ ještě dále a upřesnit žákům některé pojmy a problematiku ohledně židovského původu. V poslední části pracovní listy posouvají celé téma do současné situace národnostních menšin a nechávají žákům prostor pro diskusi.

Doporučení:

Pracovní listy vypracovávejte společně se všemi žáky. V ideálním případě by měl mít každý z žáků či každá lavice své znění Norimberských zákonů, se kterými se před začátkem diskuse seznámí. Vzhledem k širokému věkovému spektru, pro které jsou pracovní listy určeny, je ponecháno na zvážení učitele, do jaké hloubky a v jaké úrovni danou diskusi povede.

ČÁST 1 – NORIMBERSKÉ ZÁKONY

ZADÁNÍ

Přečtěte si znění vybraných odstavců Norimberských zákonů, přijatých NSDAP 15. září 1935 v Norimberku, a prohlédněte přiloženou tabulku z prováděcího nařízení k zákonu o říšském občanství. Dále postupujte podle úkolů.

Doporučení:

Poté, co se všichni žáci samostatně seznámí se zněním Norimberských zákonů, si nahlas přečtěte první a následně druhé doplnění z pracovních listů. Otázky k zamyšlení v prvním doplnění by měly žáky dovést k tomu, že naše demokratická společnost v podstatě toleruje jakékoliv partnerství dvou lidí, i když i zde jsou dána určitá pravidla (pohlavní styk až po dosažení 15 let věku obou partnerů; možnost vdát se až po dosažení 18 let věku, ve výjimečných případech 17 let; zatím nepovolená možnost adopce dětí u homosexuálních párů apod.). Také by si měli uvědomit, že je velice složité posuzovat chování lidí v situacích, které sami nezažili a neznají.

Úkol k druhému doplnění by měl žákům ukázat nesmyslnost tohoto Norimberského zákona a absurditu snahy zařazovat lidi do určitých ras na základě takových schémat. Mělo by být svobodným rozhodnutím každého člověka, k jakému společenství či etniku se přihlásí, jaké

praktikuje náboženství či jaké filozofické směry vyznává. Toto rozhodnutí by navíc nemělo dotyčného vyloučit ze společnosti, pokud je jeho chování v dalších ohledech slučitelné s obecnými právními a mravními zvyklostmi.

Doplnění ke znění zákonů 1

Norimberské zákony vedly mimo jiné k tomu, že se takřka přes noc stalo soužití mnohých smíšených partnerských dvojic trestným činem. Krátce trvající vztahy většinou tento tlak nevydržely a páry se rozešly. I pro dlouhodobější a pevný vztah to byla těžká zkouška. Mnoho párů situaci řešilo tak, že se navenek rozešly, ale potají se scházely dále. Smíšená manželství, která vznikla před vydáním zákonů, ale překvapivě vydržela. Podle dostupných údajů se rozvedlo jen 7 % párů.

Podle Norimberských zákonů byl většinou za pohlavní styk smíšeného páru trestán muž, a ne žena, nehledě na rasový původ. Rozdíl však byl ve výši trestů. Německý občan často vyvázl jen s pokutou, člověk označený Norimberskými zákony za žida dostal vězení. Často docházelo k tomu, že žena byla také zatčena, ale po dlouhém držení ve vazbě byla propuštěna bez dalšího potrestání. Z tohoto důvodu se většinou smíšený vztah pokoušel ukončit právě muž.

Otázky k zamyšlení

Jak byste se v dané situaci možná zachovali vy? Rozešli byste se s partnerem či partnerkou židovského původu? Jak by se situace změnila, kdybyste byli vy označeni za židy a žili ve smíšeném páru? Dá se vůbec rozhodnutí dvou lidí v takové situaci posuzovat? Co všechno mohlo jejich rozhodnutí ovlivnit?

Jaká je situace dnes? Rozhoduje někdo třetí za milenecké páry, zda spolu mohou být, či se musí rozejít?

Doplnění ke znění zákonů 2

O tom, jestli je člověk žid, nebo není, nerozhodoval on sám, ani nebylo směřodonné jeho náboženské přesvědčení. Rozhodly za něj úřady. Pro potřeby zákona vznikl celý nový systém posuzování této skupiny založený na příslušnosti k židovské obci až do generace prarodičů. Bylo vytvořeno několik kategorií židovství, které také určovaly, jaká bude mít daná osoba práva. Nejvyšší

stupeň byl plný žid, potom míšenec prvního stupně, tedy poloviční žid, a míšenec druhého stupně, čtvrtinový žid. Lidí označených za plné židy se dotýkala všechna protižidovská opatření v plném rozsahu. Míšenci prvního stupně byli omezováni (např. v oblasti sňatků a výběru povolání), ale nebyli internováni v koncentračních táborech. Pro míšence druhého stupně platila také jistá opatření, avšak všeobecně se počítalo s jejich zařazením do společnosti, dokonce byli odváděni do Wehrmachtu. Otázky zařazení osob k danému stupni židovství byly obecně velmi složité a bylo k nim vydáno několik prováděcích nařízeních.

K tomu, abyste prokázali svůj původ, bylo potřeba nahlédnout do matriky. Proto se, oproti dalším druhům židovských písemností, dochovalo tolik židovských matrik.

Svůj původ museli prokazovat i říšští občané – dostávali potvrzení o „čistotě“ své krve.

Vyloučení některých osob ze společnosti se nakonec netýkalo pouze židů. Potlačování byli i Romové, protinacisticky smýšlející příslušníci menšin žijících na říšském území i protinacisticky smýšlející Němci.

V rámci projektu Lebensborn, pomocí kterého se Němci snažili pečlivým výběrem jedinců splňujících přísná vzhledová, fyzická a duševní kritéria vyšlechtit jakéhosi nadčlověka, byli ze společnosti vyloučeni i fyzicky či duševně postižení lidé.

Úkol

Na základě Norimberských zákonů a jejich prováděcího zákona zkuste určit, zda by tito lidé byli považováni za židy, míšence nebo říšské občany. Všechny posuzované osoby i jejich prarodiče a rodiče se narodili na území říše a jejich rodným jazykem je němčina.

1) Posuzovaná osoba pochází ze smíšené židovsko-katolické rodiny. Matka i její rodiče byli členy židovské obce. Posuzovaná osoba byla v době vydání Norimberských zákonů také členem židovské obce, ale po vydání zákonů z obce s celou rodinou vystoupila a konvertovala ke katolické církvi.

Rozhodnutí: Ano, tato osoba by byla považována za plného žida ve smyslu §5, odst. 2, věty a).

2) Posuzovaná osoba se narodila do smíšené židovsko-katolické rodiny. Matka je katolička, stejně jako byli její rodiče. Otec byl v mládí členem židovské obce, ale v podstatě jen proto, že členy židovské obce byli i jeho rodiče. Už je to dlouho, co otec z církve vystoupil a židovské náboženství nepraktikuje. Ani posuzovaná osoba židovské náboženství nepraktikuje a není členem židovské obce, spíše se přiklání k České církvi bratrské. Manžel posuzované osoby byl do vyhlášení norimberských zákonů členem židovské obce, poté z ní vystoupil.

Rozhodnutí: Ano, tato osoba by byla považována za plného žida ve smyslu §5, odst. 2, věty b).

3) Posuzovaná osoba se narodila 2. srpna 1936 matce, která je i s celou rodinou katolička. Všichni prarodiče otce posuzované osoby byli členy židovské obce, ale ještě před vydáním Norimberských zákonů z ní vystoupili. Otec posuzované osoby je členem České církve bratrské, židovské náboženství nikdy nepraktikoval. Bohužel rodiče posuzované osoby se nestihli vzít, protože otec zemřel. Posuzovaná osoba je tedy nemanželského původu.

Rozhodnutí: Ano, tato osoba by byla považována za plného žida ve smyslu §5, odst. 2, věty d).

4) Posuzovaná osoba pochází ze smíšeného židovsko-katolického manželství, které se rodičům podařilo uzavřít v cizině dne 10. října 1935.

Rozhodnutí: Ano, tato osoba by byla považována za plného žida ve smyslu §5, odst. 2, věty c).

5) Posuzovaná osoba je členem České církve bratrské, stejně jako byli i její rodiče. Židovské náboženství nikdy nepraktikovala, ani její rodiče, a ani s ním nesympatizuje. Její prarodiče z matčiny strany ale byli v mládí členy židovské obce a teprve poté konvertovali k České církvi bratrské. Dědeček z otcovy strany, katolík, si vzal židovku, která také konvertovala na křesťanskou víru. O krátké příslušnosti prarodičů k židovské obci nemá posuzovaná osoba ani tušení.

Rozhodnutí: Ano, tato osoba by byla považována za plného žida ve smyslu §5, odst. 1.

ČÁST 2 – ZÁKLADNÍ POJMY

ZADÁNÍ

Nejprve zkuste pojmy vysvětlit vlastními slovy, řekněte si ve třídě, co si pod nimi představujete. Poté se podívejte do slovníku cizích slov na přesnou definici těchto pojmů.

Doporučení:

Výstupem z této části by mělo být přesné porozumění žáků jednotlivým pojmům a pochopení rozdílů mezi nimi tak, aby je uměli sami efektivně použít při svém projevu. K hledání přesných slovníkových definic lze využít i internetu.

Pojmy k vysvětlení

antijudaismus – nesnášenlivost **křesťanů** k židovskému náboženství, tedy víře, liturgii, praktikám, ale i k celému židovskému etniku.

antisemitismus – poměrně novodobý termín zpopularizovaný novinářem Wilhelmem Marrem v roce 1879. Je to označení pro nepřátelství vůči Židům z důvodů náboženských, etnické příslušnosti a především jako **představitelů rasy**. Dalo by se označit jako jedna z forem xenofobie. Antisemitismus ve vyhocené míře byl základním prvkem nacistické ideologie.

árijská rasa – označuje antropologický termín, který vznikl na konci 19. stol. a označoval nadřazenou lidskou rasu, nadlidi, která má zvláštní schopnosti a poměrně přesně definovaný vzhled. S árijskou rasou se ztotožňovali Němci, ale mohli do ní být zařazeni i příslušníci jiných národů, kteří splňovali vzhledová, fyzická i duševní kritéria.

deportace – jde o nucené nedobrovolné vystěhování jedné či více osob z místa bydliště z politických, náboženských, etnických či jiných společenských příčin. Přesídlení bývá často do odlehlých končin nebo koncentračních táborů.

genocida – snaha o konečné řešení, tedy vyhlazení a zničení určitého národa, náboženství rasy či společenství. Dnes je podle mezinárodního práva trestným činem.

holokaust – z řec. Holokauston (zápalná zvířecí oběť), angličtina později termín přejala pro označení velkých masakrů. Nyní používáno pro nacistickou genocidu za druhé světové války. V dnešní době

se pojetí tohoto termínu různí. Buď se vztahuje na všechny rasy a etnika i na vyhlazování psychicky či fyzicky postižených osob, nebo jde o označení pouze pro židovské etnikum.

nacismus – nacionální socialismus – jde o krajně pravicovou totalitní ideologii. Oficiálně byla uplatňována v Německu za vlády NSDAP. Ideologie je založena na rasismu, antisemitismu, militarismu a především nacionalismu a šovinismu, tedy víře v nadřazenost vlastního národa definovaného příslušností k árijské rase, kulturou, řečí (němčinou), územím (brána v potaz i bývalá německá území či území, kde žije většina lidí hlásících se k německé národnosti) apod. Dnes je přihlášení se k nacismu trestným činem.

perzekuce – jde o pronásledování a stíhání osoby nebo celé skupiny osob za účelem tvrdě je potrestat za domnělé prohřešky na základě náboženské, rasové, etnické či jiné odlišnosti. Dnes je podle mezinárodního práva trestným činem.

pogrom – z rus. gromit (pustošit, drtit), jde o krvavé pronásledování a masové vraždění příslušníků jednoho etnika, náboženství či společenství. Pojem byl nejčastěji vztahován na Židy. Souvisí s holokaustem, který je jakýmsi dalším stupněm, tedy pokusem o úplné vyhlazení. Pogromu se ale většinou účastní i „běžní obyvatelé“, nejen stát, který jej však často podporuje. Na rozdíl od holokaustu vzniká pogrom z aktuálního pohnutí smyslů a není dlouhodobě a důsledně připravován.

porajmos – romský termín pro nacistický holokaust za druhé světové války páchaný na Romech.

rasová diskriminace – rasismus – ideologie hierarchizující společnost podle ras, legitimizuje jejich nerovnost, vede k utlačování jedné rasy druhou. Základy bere z Darwinovy evoluční teorie, kterou aplikuje na společnost. S tím souvisí eugenika – věda zaměřená na studium metod, které povedou ke zlepšení genetického fondu člověka. Tou se zabývali nejen nacisté, kteří ji chtěli aplikovat v programu Lebensborn. Také souvislost se šovinismem – vírou v nadřazenost vlastního národa, vycházející z přesvědčení o jeho výlučnosti.

sionismus (podle hory Sion) – v podstatě především nacionální židovské hnutí. V nejradikálnější podobě je cílem přesídlení do původní vlasti a vytvoření národního státu (Izrael), v podobě mírnější touha po návratu k židovským zvyklostem (kulturní sionismus) apod. Vznikl v období nacionálních hnutí a vytváření moderních národů v 19. století.

šoa – židovský termín pro nacistický holokaust za druhé světové války páchaný na Židech.

xenofobie – obecně lze pojem vysvětlit jako nedůvěru ke všemu cizímu, vztaženo na společnost; strach z cizinců, přistěhovalců.

ČÁST 3 – DISKUSE

ZADÁNÍ

Diskutujte ve třídě nad danými otázkami i nad dalšími tématy, která vás k této problematice napadnou, případně nad věcmi, které si ještě chcete ujasnit.

Doporučení:

Výstupem z této části by mělo být vědomí žáků, že diskriminace obyvatel na základě rasového rozdělení je problém stále aktuální, který je potřeba šetrně řešit, aby nepřerostl v podobně vyhrocenou situaci, jako byla za druhé světové války.

Otázky pro diskusi

Proč myslíte, že byli Židé tak neoblíbení?

Myslíte si, že jsou Židé neoblíbení i dnes?

Jak vnímáte jejich postavení vy?

Jak jejich postavení vnímáte z médií u nás, jak ze zahraničí?

Jak jsou na tom v našem státě jiná etnika? Například Romové, Vietnamci a další přistěhovalci?

Myslíte, že by se v dnešní době mohla situace podobná židovskému vyloučení ze společnosti pomocí zákonů opakovat?

Jak vnímáte otázku přistěhovalectví z jiných zemí? Berou jinde přistěhovalce jako problém, nebo jako přínos?

Proč si myslíte, že ve společnosti vzniká napětí, které vede k vyloučení některých skupin lidí?
Jak si myslíte, že by šlo takovému napětí zabránit?

Poznámka k psaní pojmu žid/Žid:

V současné době se všeobecně preferuje tento způsob psaní...

Pokud se jedná o židovské etnikum a národnostní příslušnost, píšeme Žid s velkým Ž. Pokud se jedná o označení žida definovaného Norimberskými zákony, především na rasové úrovni, píšeme malé ž.

Z toho důvodu se ve textech nachází obě varianty a nejde o překlep.